

200 jaar Koninklijke Landmacht

Van blooded tot blooded

Het is een bekend verschijnsel: een jubileum van een bedrijf of organisatie nodigt uit tot een feestelijk en soms ook kritisch terugblikken op het eigen verleden, dikwijls gevolgd door enige reflectie op het heden en de toekomst. Waar komen we vandaan? Waar staan we nu? Waar moeten we heen? Deze trits vragen duikt ook op in de vele uitingen, in woord en geschrift, rond de viering van 200 jaar Koninklijke Landmacht. Van de aandacht die het bereiken van deze mijlpaal genereert maakt de landmacht gretig gebruik om duidelijk voor het voetlicht te brengen wat zij al die jaren voor Nederland heeft betekend en wat zij ook nu nog – in de snel veranderende wereld van vandaag en morgen – voor ons land kan betekenen. De officiële leus ‘200 jaar. Vechten voor vrede en vrijheid’ geeft de boodschap kernachtig weer. Hoewel de geschiedenis van de landmacht in werkelijkheid complexer en problematischer is dan deze slogan doet vermoeden, neemt dat niet weg dat het militaire verleden van ons land wel degelijk als inspiratiebron kan dienen, vooral ook als men een open oog heeft voor alles wat in de voorbije jaren niet of minder goed is gegaan. In dit artikel trekken we enige grote lijnen door deze historie, waarbij we vooral zullen aangeven welke ‘leermomenten’ er naar onze mening voor de landmacht van vandaag de dag besloten liggen in de ervaringen uit ons militaire verleden.

*Drs. P.H. Kamphuis en prof. dr. B. Schoenmaker**

De viering van 200 jaar Koninklijke Landmacht is in één opzicht een merkwaardige gebeurtenis. Terwijl veel bedrijven en organisaties op nogal gekunstelde wijze proberen de wortels van hun bestaan tot een zo ver mogelijk – soms als idyllisch of ambachtelijk voorgesteld – verleden terug te voeren, doet de landmacht zich juist, letterlijk en figuurlijk, tekort door 1814 als haar geboortjaar aan te merken.

Het Staatse leger: het grote voorbeeld van weleer

De geschiedenis van de landstrijdkrachten van de Nederlandse staat gaat immers veel verder terug, en wel tot de laatste decennia van de zestiende eeuw, toen een deel van de bewoners van de Lage Landen in opstand kwam tegen hun landsheer Filips II. Aanvankelijk werd deze bloedige strijd van de kant van de opstandelingen vooral door irreguliere strijdgroepen en tijdelijk ingehuurde troepen uitgevochten, maar vanaf circa 1580 kregen zij de beschikking over een geregeld leger, bestaande uit in binnen- en buitenland geworven beroepsmilitairen.

* Piet Kamphuis is directeur van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en Ben Schoenmaker is hoofd Operationele Dienstverlening van het NIMH en bijzonder hoogleraar militaire geschiedenis aan de Universiteit Leiden.

FOTO SCHILDERIJ PALEIS HET LOO

Prins Frederik Hendrik bij de belegering van de vesting Den Bosch, geschilderd door Pauwels van Hillegaert, 1631

Dit Staatse leger ging dienen als een slagvaardig instrument van de Republiek der Verenigde Nederlanden, die als min of meer toevallig product van de opstand tot stand was gekomen. Met haar ook voor die tijd curieuze staatsvorm laat de Republiek zich het best typeren als een bondgenootschap van zeven zeer op hun zelfstandigheid bedachte gewesten, die met het oog op de bescherming van die eigen vrijheden en privileges een militair samenwerkingsverband waren aangegaan. Leger en vloot waren dan ook verreweg de belangrijkste instellingen van deze nieuwe staat.¹

De bekende wapenfeiten van het Staatse leger, waaronder – om er slechts twee te noemen – de slag bij Nieuwpoort in 1600 en de 29 jaar later met groot succes bekroonde belegering van de vesting Den Bosch, werden met blokletters in het nationale geheugen gegrift. In de negentiende en een groot deel van de twintigste eeuw bestond het geschiedenisonderwijs vooral uit het reproduceren van deze tot spannende verhalen verdichte gebeurtenissen, dit in combinatie met de al even prikkelende verhalen over de ‘grootse’ daden van Michiel de Ruyter en andere helden uit het maritieme pantheon.

Vaderlandsliefde

Het doel van al dit lesmateriaal was vooral om de schoolgaande jeugd trotse vaderlandsliefde bij te brengen. Ook veel landmachtsofficieren voelden zich, zeker tot aan de Tweede Wereldoorlog, sterk betrokken bij het epos van de Tachtigjarige oorlog en de latere strijd van de Republiek tegen de Franse expansiedrift. Zij vonden er steun bij en putten er moed uit. Het betoog dat zij hierover, bijvoorbeeld in *De Militaire Spectator*, keer op keer afstaken was dat de militaire successen van het Staatse leger nog steeds grote actualiteitswaarde bezaten, omdat zij lieten zien dat een klein volk gewapenderhand zijn onafhankelijkheid kon bevechten en behouden als het maar bereid was daarvoor voldoende offers te brengen. Wilskracht, daar draaide het om.²

- 1 Olaf van Nimwegen en Louis Sicking, 'De organisatie en financiering van leger en vloot van de opstandelingen', in: Petra Groen (red.), *De Tachtigjarige Oorlog. Van opstand naar geregelde oorlog 1568-1648* (Amsterdam 2013) 176-183.
- 2 Zie bijvoorbeeld: 'Het jaar 1672. Een merkwaardig voorbeeld van verdediging des vaderlands tegen een vijandelijk leger, hetwelk ook in onze dagen verdient herdacht te worden', *De Militaire Spectator* (1840) 93-97. C.C. de Gelder, 'Een roemrijke bladzijde uit onze krijgsgeschiedenis', *De Militaire Spectator* 99 (1930) 591, 639-640. I.L. Uijterschout, *Beknopt overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandsche van 1568 tot heden* (1935) (3e druk; Buren 1978) 21-27.

Hele generaties officieren zagen de geschiedenis van het Staatse leger en die van hun eigen landmacht dan ook nadrukkelijk als één geheel, waarbij twee elementen als stevige verbindende schakels fungeerden. En deze twee elementen waren tevens de belangrijkste voedingsbronnen van het geloof in de verdedigbaarheid van Nederland. Het eerste element was het Oranjehuis, dat zo vaak in bange tijden voorop was gegaan in de strijd en menige overwinning uit het vuur had gesleept.

Het Oranjehuis

Centraal in deze historische mythe, want dat is het, stond het rampjaar 1672, toen prins Willem III 'zijn' volk voor een nog veel grotere catastrofe wist te behoeden. De Oranjelegende, die deze dynastie ook de meer abstracte rol van hoeder en symbool van nationale eenheid toedichtte, werkte nog lang door, lang nadat de laatste Oranje daadwerkelijk een leger te velde had aangevoerd, te weten in 1831 tijdens de Tiendaagse Veldtocht.

Waterlinie

Het tweede element dat vanouds vertrouwen gaf was de waterrijke gesteldheid van Nederland. Opnieuw was het vooral het voorbeeld van 1672 dat burger en militair moed gaf. In dat jaar was er immers een ondoordringbare waterlinie geïmproviseerd, die de inval van het leger van Lodewijk XIV tot staan had gebracht. Was '1672' dan niet een bewijs dat de in de negentiende eeuw aangelegde Vesting Holland, die zijn kracht eveneens aan het water ontleende, een even sterke barrière zou kunnen zijn?³

De verrassend snelle nederlaag van mei 1940, die Nederland diep schokte, leidde niet tot een crisis in het geloof in het water als verdedi-

gingsmiddel. Wie wellicht toch wat was gaan twifelen, werd terechtgewezen door de *Wehrmacht*, die in de periode september 1944 tot mei 1945, bij haar hardnekkige verdediging van het Nederlands grondgebied, de defensieve kracht van de vele rivieren, kanalen, beken, sloten en geïnundeerde polders optimaal benutte.

Het was dan ook geen wonder dat Nederland begin jaren vijftig, toen het nog zoekende was naar zijn plaats binnen het jonge Atlantische bondgenootschap, teruggreep naar het oude, vertrouwde 'wapen' van de waterlinie, in dit geval de Rijn-IJssellinie. Deze linie verloor na 1960 goeddeels haar betekenis, toen in het kader van de NAVO-strategie van de voorwaartse verdediging, van de landmacht werd verwacht dat zij in oorlogstijd haar hoofdinspanning niet langer binnen de grenzen van Nederland maar op de Noord-Duitse laagvlakte zou leveren.⁴ Door die 'ontkoppeling' van grondgebied en leger, een breekpunt in de militaire geschiedenis van ons land, was het gedaan met het geloof in het water als Nederlands beste bondgenoot.

De band met Oranje heeft de tand des tijds beter doorstaan, zij het wel, vooral sinds de jaren zestig in een aangepaste, meer verzakelijke en ahistorische vorm. Kennis van de 'heldendaden' van de prinsen Maurits, Frederik Hendrik en Willem III behoort al decennialang niet meer tot de standaarduitrusting van de moderne militair.

Het nationale betoog van een klein maar energiek en vrijheidsminnend volk, dat dapper op de bres stond voor zijn onafhankelijkheid, heeft vooral sinds de jaren zestig zijn zeggingskracht verloren. Nederland moest in ruimere – Atlantische en Europese – kaders gaan denken. Daarnaast droeg vooral de komst van het kernwapen, dat het denken over vrede en veiligheid fundamenteel beïnvloedde, sterk bij aan het gevoel dat het verleden veel aan relevantie had ingeboet. Ook het Staatse leger leek daarmee zijn zeggingskracht te hebben verloren. En dat is jammer, omdat de landmacht zich daarmee van een waardevolle erfenis beroofde.

3 Voorbeelden van publicaties die betogen dat het verleden liet zien dat het waterrijke Nederland uitstekend verdedigbaar was, zijn: J.W. van Sypesteyn en J.P. de Bordes, *De verdediging van Nederland in 1672 en 1673. Bijdragen tot de staats- en krijgsgeschiedenis van het vaderland* (Den Haag 1850); W.J. Knoop, *Nederland in 1672 en 1673. Krijgskundige beschouwingen* (Den Bosch 1851); T.J. Stieltjes, 'De verdedigbaarheid van Nederland', *De Gids* 35 (1871-4) 40-56; J. Drabbe, *Neerland's kracht. Tien brieven over de defensie* (Culemborg 1879); J. Th. Alting von Geusau, *Nederland is paraat! Leger, vloot en luchtmacht waken voor Nederlands onafhankelijkheid* (Amsterdam 1940).

4 Voor deze ontwikkeling zie: J. Hoffenaar en B. Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten. De Koninklijke Landmacht 1945-1990* (Den Haag 1994) 113-120, 166-174.

Kenmerken Staatse leger

Zo is er, om te beginnen, niets mis mee om met gepaste trots in herinnering te roepen dat de landmacht afstamt van een leger dat ruim een eeuw lang tot de krachtigste en succesvolste strijdmachten van Europa heeft behoord. Al was het maar om af te rekenen met het verworpen (zelf)beeld dat Nederland een niet-militaire natie zou zijn.⁵ Veel kenmerken van het Staatse leger zijn achterhaald en allesbehalve navolgenswaardig, zoals het feit dat het geregeld dienst deed als een binnenlands-politiek machtsinstrument in handen van de prins van Oranje, die in de chronisch door partijtewisten geplaagde Republiek continu in de weer waren hun eigen dynastieke belangen te bevorderen.

Maar dit leger had ook veel kenmerken die wel degelijk nog altijd tot voorbeeld kunnen strekken. Het was jarenlang een toonbeeld van innovatie, adaptief vermogen en professionaliteit, doordrongen van het besef dat een relatief klein leger zijn tegenstanders in kwalitatief opzicht de baas moest zijn. De hervormingen die prins Maurits, samen met zijn neef Willem Lodewijk, eind zestiende eeuw op het gebied van organisatie, tactiek, logistiek, oefening en disciplinehandhaving doorvoerde maakten van het Staatse leger de modernste en efficiëntste strijdmacht van Europa. Nederland als militaire wegbereider: een inspirerende gedachte.⁶

De landmacht als volksleger

Na de Bataafse-Franse tijd (1795-1813), waarin tal van Nederlandse militairen van Spanje tot diep in Rusland gevechtservaring opdeden, kwam het tot de oprichting van de Koninklijke Landmacht. Dit nieuwe leger verkeerde nog in de kinderschoenen toen het zich in 1815 plotseling, als gevolg van de onverwachte terugkeer van Napoleon naar Frankrijk, op het slagveld moest bewijzen. De Nederlandse troepen doorstonden hun dubbele vuurdoop – op 16 juni bij Quatre Bras en op 18 juni bij Waterloo – met glans, wat overigens niet wilde zeggen dat er geen voorbeelden van wankelmoedig en foutief optreden waren aan te wijzen.⁷

Gevoel van miskennen

De landmacht kon met de trots van een jonge veteraan onmiddellijk twee klinkende wapenfeiten achter haar naam schrijven. Jammer was wel dat de grote Britse bondgenoot, die nauwelijks oog had voor de Nederlandse bijdrage, de definitieve nederlaag van Napoleon vrijwel volledig op zijn eigen conto bijschreef. Wellington was hun held, en niet de in Nederland zo gevierde prins van Oranje. Nederlandse militaire auteurs, onder wie W.J. Knoop, W.E. van Dam van Isselt en W.G. de Bas, hebben later op hoge toon wel geprobeerd dit beeld van Waterloo als een zuiver Britse overwinning bij te stellen, maar buiten de eigen landsgrenzen vonden zij geen gehoor.⁸

Het was wennen voor Nederland: de woorden van een kleine mogendheid legden internationaal weinig gewicht in de schaal. En dat gold, nog pijnlijker, ook voor haar daden. Zo liepen de enige twee gevallen waarin de landmacht in haar 200-jarige geschiedenis door de Nederlandse regering eigenmachtig expeditieoornair werd ingezet, beide uit op een gevoel van miskennen, op een verongelijkt gevoel van door het buitenland niet begrepen te zijn.

Geen militair solo-optreden

Zowel tijdens de Tiendaagse Veldtocht van 1831 als tijdens de dekolonisatieoorlog in het voormalig Nederlands-Indië, met als militaire hoogtepunten de twee politionele acties, werd Nederland hard teruggefloten. In het eerste geval door Frankrijk en Engeland, in het tweede geval door de Verenigde Staten en de Verenigde Naties. De les kon geen andere zijn dan dat Nederland zich niet aan militair

-
- 5 Voor dit vraagstuk van het nationale (militaire) zelfbeeld zie: Jan Hoffenaar (red.), *Nederland en zijn militaire traditie* (Den Haag 2003).
 - 6 Olaf van Nimwegen en Ronald Prud'homme van Reine, 'Oorlogvoering te land en ter zee', in: Petra Groen (red.), *De Tachtigjarige Oorlog. Van opstand naar geregelde oorlog 1568-1648* (Amsterdam 2013) 299-311.
 - 7 N. Vels Heijn, *Waterloo. Glorie zonder helden* (Amsterdam 1990) 111-130. Jeroen van Zanten, *Koning Willem II 1792-1849* (Amsterdam 2013) 213-229.
 - 8 W.J. Knoop, *Beschouwingen over Siborne's geschiedenis van den oorlog van 1815 in Frankrijk en de Nederlanden en wederlegging van de, in dat werk voorkomende, beschuldigingen tegen het Nederlandsche leger* (Breda 1846). W.J. Knoop, *Quatre-Bras en Waterloo: krijgskundige beschouwingen* (Den Bosch 1855).

FOTO: BEELDRANK NIMH

Ook tijdens de Tiendaagse Veldtocht, hier afgebeeld op een schilderij van J. Hoynck van Papendrecht, werd Nederland hard teruggefloten

solo-optreden moest wagen, hoe groot het te halen gelijk of het te bestrijden onrecht ook mocht zijn.

In zekere zin was dit ook achteraf de traumatische les van Srebrenica, met daarbij wel de kanttekening dat het eigen optreden ditmaal in een grotere VN-operatie was ingebed. Maar de val van enclave werd desondanks sterk als een Nederlandse nederlaag gevoeld, zeker ook door het buitenland, dat zich maar wat graag van dit drama distantieerde. Een goedbedoeld activisme had ertoe geleid dat ons kleine land zijn nek opnieuw te ver had uitgestoken.⁹

Een nieuw type militair

Een positieve les van Quatre Bras en Waterloo was dat een nieuw type militair, de dienstplichtige miliciens, zich in het Nederlandse leger als een degelijk en betrouwbaar soldaat had bewezen. Op de miliciens, mits voldoende goed opgeleid en krachtig aangevoerd door een kundig beroepskader, kon de landmacht bouwen. Het duurde overigens wel enige tijd voordat iedereen van deze conclusie overtuigd was geraakt. Veel conservatieve officieren bleven nog lang de mening toegedaan dat de beroepssoldaten eigenlijk de 'echte' krijgsluizen waren, terwijl de miliciens – die tijdelijk in een uniform gehesen burgers – slechts een slap militair surrogaat vormden.

De chef van de Generale Staf, Charles baron Nepveu, presteerde het in 1859 nog om in een brochure de dienstplichtige te typeren als een 'baardeloze lumme', zo gehecht was hij aan zijn ideaal van een beroepsleger.¹⁰ Deze onge-

9 Bob de Graaff, 'Hoe Dutchbatt in Srebrenica terecht kwam. Of: de morele keuze voor een illusie van veiligheid' in: Jouke de Vries en Paul Bordewijk (red.), *Rijdende treinen en gepasseerde stations. Over Srebrenica en andere beleidsfiasco's* (Amsterdam, 2009) 79-109.

10 [C. Nepveu,] *L'Homme Gris, Nederland en het leger, wat het is en wat het zijn kan, of beschouwingen, kunnende dienen bij de behandeling door onze kamers van eene wet op de legerorganisatie* (Tiel 1859) 35-36.

polijste houwdegen vocht echter een reeds lang verloren strijd, want al sinds 1814 waren de wervingsresultaten dusdanig slecht dat de landmacht simpelweg geen andere optie had dan de gelederen vrijwel volledig met dienstplichtigen te vullen.

De legitimatie van de dienstplicht was glashelder en de grondwet liet er ook geen twijfel over bestaan: van iedere burger mocht worden verwacht dat hij een bijdrage aan de landverdediging zou leveren. Om die pijn wat te verzachten, was het tot 1898 overigens wel mogelijk geweest, voor wie dat kon betalen, zijn dienstplicht niet in persoon te vervullen maar daarvoor een plaatsvervanger (*remplaçant*) in te huren.

Aan de afschaffing van dit *remplaçantenstelsel* was een bijna dertig jaar durend maatschappelijk debat voorafgegaan, waarin een groep officieren en burgers fel tegen dit stelsel van leer was getrokken. Zij vonden het niet alleen onrechtvaardig dat de gegoede burgerij zich op deze wijze aan haar grondwettelijke plicht onttrok, maar zij beschouwden het *remplaçantenstelsel* tevens als het grootste obstakel op de weg naar de vorming van een volksleger.

Het volkslegerideaal

Onder invloed van het Duitse militaire denken, dat sinds 1870 dominant was in Europa, was dat het grote ideaal geworden: een volksleger, waarin de natie in alle opzichten – dus ook waar het ging om de verhouding tussen rijk en arm of die tussen protestant en katholiek – naar evenredigheid was vertegenwoordigd. Alleen een waar volksleger, zo hadden Scharnhorst en Clausewitz aan het begin van de negentiende eeuw al gepassioneerd betoogd, was in staat de schier onuitputtelijke energie die in elke natie huisde, tot volle ontlading te brengen.¹¹ En die krachtexplosie was nodig, wilde een volk in de harde strijd om het bestaan zijn onafhankelijkheid niet verliezen.

De landmacht mocht inderdaad vanaf 1900 met recht een volksleger heten, in de zin dat haar personele samenstelling een getrouwe afspiegeling van de bevolking vormde. Zij mocht nu,

met andere woorden, echt een nationaal leger heten. De gegoede burger met een hbs- of gymnasiumdiploma had daarbij de mogelijkheid gekregen zich tot reserveofficier te laten opleiden, waardoor de hiërarchie in het leger in hoge mate representatief bleef voor de sociale verhoudingen in de burgermaatschappij.¹²

Het volkslegerideaal werd in Nederland echter nooit ten volle gerealiseerd. Nuchtere financiële overwegingen staken er een stokje voor. Het was eenvoudig te duur, zo luidde het politieke oordeel, om alle jongemannen, althans zij die daarvoor mentaal en fysiek geschikt waren, op te roepen en aan een militaire oefening te onderwerpen. Tot 1940 werd door middel van het lot bepaald wie wel en wie niet voor zijn nummer moest opkomen.

Onvrede

Na de oorlog trad een voor de buitenwacht ondoorgrondelijk selectiemechanisme in werking om uit te maken of een jongeman het etiket ‘gewoon’ dan wel ‘buitengewoon’ dienstplichtig kreeg opgeplakt. Dat de dienstplicht altijd een beperkt en daardoor oneerlijk karakter heeft gehad, droeg overigens wel het gevaar in zich dat het moreel in het leger erdoor werd ondermijnd. Zo konden veel oudere dienstplichtigen – vaak al huisvaders – die tijdens de mobilisatie van 1939-1940 terug onder de wapenen werden geroepen, het maar moeilijk verkroppen dat in deze tijd van hoogoplopende spanning veel vrijgezelle jongens gewoon thuis bij ‘moeders pappot’ konden blijven.

Ook de onvrede die zich eind jaren zestig en begin jaren zeventig van grote groepen dienstplichtigen meester maakte, lijkt deels te kunnen worden verklaard uit het feit dat door het op volwassen leeftijd komen van de naoorlogse geboortegolf plots nog maar ongeveer de helft van het beschikbare jaar-

11 Ben Schoenmaker, *Burgerzin en soldatengeest De relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914* (Amsterdam 2009) 35-38. Peter Paret, *Clausewitz and the state. The man, his theories, and his times* (Princeton, NJ 1976) 209-221.

12 Schoenmaker, *Burgerzin*, 335-354.

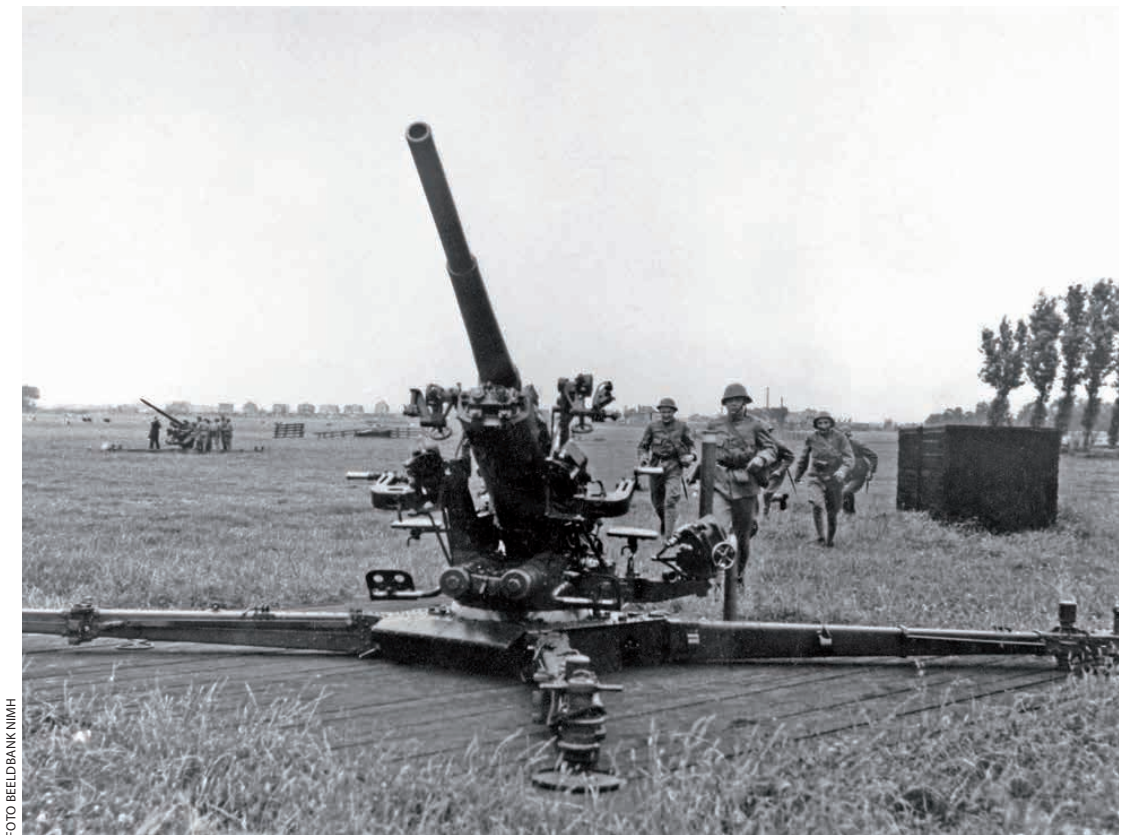

FOTO: BEELDBANK NIMH

Lucht doelartilleristen haasten zich naar het geschut. De Vickers-Armstrong 7.5 cm tg (tegen lucht doelen) was een krachtig wapen

contingent de verplichte gang naar de kazerne diende te maken. En velen voelden dat als onrecht.

De 'rode bacil'

Een andere kras op het volkslegerideaal was de vanouds slechte relatie tussen enerzijds de landmacht, en dan vooral de officieren en beroepsonderofficieren, en anderzijds het sociaaldemocratische volksdeel. De Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) beschouwde het leger als een aan de arbeidersklasse vijandig instituut, dat de taak had het kapitalistische systeem aan de macht te houden en daarvoor zo nodig stakingen en andere vormen van arbeidersprotest met geweld te breken. Het officierskorps zag het als zijn 'heilige' plicht de bestaande orde, waaronder de monarchie, tegen het rode revolutiegevaar

te beschermen. Daarbij was het van groot belang dat de landmacht een betrouwbaar gezagsinstrument bleef, wat betekende dat de miliciens niet door de rode bacil mochten worden besmet.

Deze angst voor socialistische infiltratie van het leger liep vooral aan het einde van de Eerste Wereldoorlog hoog op, maar de onvrede die zich toen onder de dienstplichtigen manifesteerde bleek meer door mobilisatie-moeheid dan door revolutiezucht te zijn veroorzaakt.¹³

Na 1918 werd de verhouding tussen de sociaaldemocratie en de landmacht er zo mogelijk nog slechter op toen de SDAP – steevast goed voor 20 tot 25 procent van de stemmen – zich tot het beginsel van de eenzijdige ontwapening bekeerde.

Pas eind jaren dertig, onder invloed van de dreiging van nazi-Duitsland, nam de partij

¹³ Ben Schoemaker (red.), *200 jaar Koninklijke Landmacht* (Amsterdam 2014) 100-102.

afstand van dit pacifistische standpunt, dat door het teken van het 'gebroken geweer' was gesymboliseerd.¹⁴

Wederzijds wantrouwen

Hoewel de PvdA na 1945 het militaire beleid doorgaans op hoofdlijnen steunde en er als regeringspartij ook vaak mede vorm aan gaf, bleef er tussen 'rood' en 'legergroen' veel wederzijds wantrouwen bestaan. Zo was het geen toeval dat in 1973, na het aantreden van de eerste minister van Defensie van PvdA-huize, Henk Vredeling, de notulen van de Legerraad die standaard door de politieke leiding werden meegelezen, plots een stuk minder openhartig werden.

In militaire kring heerste nog altijd de vrees dat de krijgsmacht bij de socialisten niet in goede handen was. De klacht was dat de partij eigenlijk altijd te pas en te onpas op zoek was naar mogelijkheden om in het defensiebudget te snijden om zo geld vrij te maken voor sociale uitgaven. Veel PvdA'ers vonden die zuinige houding volkomen gerechtvaardigd, omdat ze sterk het gevoel hadden dat er bij de drie volledig langs elkaar heen levende krijgsmacht-delen de nodige doelmatigheidswinst te behalen viel. Ze beschouwden marine, landmacht en luchtmacht als gesloten bolwerken die zich het liefst zo weinig mogelijk aan de buitenwereld gelegen lieten liggen en er vooral op uit waren hun eigen organisatie zo groot mogelijk te maken en te houden.

De krijgsmacht-delen zouden, zo ging de kritiek verder, er vooral om prestigeoverwegingen op uit zijn zich in kostbare maar niet altijd even efficiënte materiele projecten te storten.

De frustratie van de PvdA was daarbij dat het de politiek nooit volledig zou zijn gelukt greep op het militaire apparaat te krijgen. Opmerkelijk daarbij is overigens wel dat het tot tweemaal toe een PvdA-bewindsman is geweest die in een moment van crisis de krijgsmacht, door het doorhakken van enkele fundamentele knopen, weer richting en houvast heeft geboden. Vredeling besloot, onder het motto 'kwaliteit boven kwantiteit', tot een inkrimping van de

krijgsmacht om financiële ruimte te creëren voor de noodzakelijke maar dure materieel-investeringen.¹⁵ Zijn partijgenoot Relus ter Beek maakte begin jaren negentig een aanvang met de aanvankelijk op veel weerstand stuitende omvorming van de krijgsmacht tot een volledig uit vrijwilligers bestaande expeditie-macht.¹⁶

Bij de kritiek dat de krijgsmacht te veel een doel op zich was – of althans daartoe neigde – paste vanouds het beeld van een officierskorps dat zich afzijdig hield van de burgermaatschappij. De negentiende-eeuwse verkondigers van het volkslegeridee waren tegen die neiging tot afzondering te hoop gelopen. Een krachtige defensie was, betoogden zij, ten zeerste gebaat bij officieren die sterk in de samenleving waren geïntegreerd, veel contacten buiten het leger onderhielden en daardoor wisten wat er in de maatschappij leefde.

Boodschap: onbekend maakt onbemind

Hoewel zij beseften dat officieren soms terecht klaagden dat het parlement het leger meer dan eens stiefmoederlijk behandelde en daarbij een pijnlijk gebrek aan kennis van militaire zaken aan de dag legde, zeiden zij er onmiddellijk bij dat het officierskorps hier door zijn introverte gedrag medeverantwoordelijk voor was. Onbekend maakte immers vanzelf onbemind. Leef niet met uw rug naar de samenleving, maar treed die met open vizier tegemoet, ga de dialoog aan, sta open voor commentaar en creëer zo draagvlak voor het leger – zo luidde in de negentiende eeuw de boodschap van een groep vooruitstrevende officieren aan hun wat meer behoudende collega's.

Deze boodschap lag in 1865 ook ten grondslag aan de oprichting van de bijna 150 jaar oude Vereniging ter Beoefening van de Krijgsweten-

14 H.M. Ruitenbeek, *Het ontstaan van de Partij van de Arbeid* (Amsterdam 1955) 30-31.

15 Hoffenaar en Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten*, 294-297. J. Hoffenaar, 'De baby is er!' De Defensienota 1974 en het gevecht over de toekomst van de krijgsmacht' in: Jan Hoffenaar, Jan van der Meulen en Rolf de Winter (red.), *Confrontatie en ontspanning Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog 1966-1989* (Den Haag 2004) 37-58.

16 R.M. de Ruiter, 'Defensienota 1991: het belang van een visie. De krijgsmacht neemt afscheid van de Koude Oorlog', *Militaire Spectator* 180 (2012) 64-76.

schap: het creëren van een platform voor discussie tussen burger en militair.¹⁷ Dit initiatief is nog altijd actueel, zeker nu als gevolg van de recente ingrijpende bezuinigingen – en een bijkomend gevoel van stank voor dank na Uruzgan – de aanvechting zich in zijn eigen gelijk op te sluiten, weer de kop kan opsteken. De herdenkingsactiviteiten rond 200 jaar Koninklijke Landmacht bieden een goede gelegenheid om ook op eenheidsniveau de banden met de samenleving nader aan te halen.

Geen vredesleger meer

De geschiedenis van de landmacht kenmerkt zich door lange perioden waarin zij niet daadwerkelijk grootschalig is ingezet. Militaire bijstand in eigen land, oogsthulp en ondersteuning van de civiele autoriteiten bij rampenbestrijding of het tegengaan van wateroverlast waren lange tijd de meest voorkomende vormen van inzet. Op de overgrote meerderheid van de honderdduizenden dienstplichtigen die sinds 1814 door de continu ronddraaiende opleidings- en oefenmolen zijn gehaald, is nooit een beroep gedaan om ten strijde te trekken of op missie te gaan.

Ook heel veel materieel is aangeschaft, gebruikt en weer afgedankt, zonder dat het ooit in een ernstoperatie is gebruikt. Vooral tijdens de Koude Oorlog was het contrast tussen enerzijds een zeer hoog opgevoerde paraatheid en anderzijds het niet werkelijk in actie komen erg groot.

Jaar in, jaar uit bereidde de landmacht zich minutieus voor op een gewapend conflict waarvan niemand zich, ondanks alle plannemakerij, een goed beeld kon vormen. Dat een militaire confrontatie met het Warschaupact zo onvoorstelbaar leek, was overigens geen

bezwaar, omdat in het nucleaire tijdperk het voorkomen van oorlog het enige zinnige doel van al die militaire inspanningen leek te zijn geworden. Afschrikking, daar ging het in die tijd om.

Regeltjes

Een leger dat lange tijd niet in actie komt, verliest aan scherpte. Dat gebeurde in de negentiende eeuw, zeker nadat de laatste militairen met gevechtservaring, opgedaan in de strijd tegen de Belgen en de Fransen, de landmacht hadden verlaten. Omdat de kans op oorlog lange tijd niet erg reëel leek, kreeg de vredesroutine de overhand. Alle aandacht ging uit naar het bestieren van de kazernehuishouding met haar talloze regeltjes. Oefeningen waren meer gericht op uiterlijk vertoon dan op het zo dicht mogelijk benaderen van de realiteit van het slagveld.

Officieren die graag tijdelijk aan de sleur van het garnizoensbestaan wilden ontsnappen, hadden de mogelijkheid zich voor een aantal jaren bij het koloniale leger – het latere Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) – te laten detacheren, om in de koloniën de hitte van de strijd te kunnen proeven en zichzelf te bewijzen. Naar Nederland terugkeren met een Militaire Willems-Orde op de borst was voor menigeen het hoogste doel. En die wens ging dikwijls in vervulling, omdat moedig gedrag in Indië doorgaans vlot en genereus met een MWO werd beloond.

Terug in Nederland ervoeren deze Indiëgangers echter de grote kloof tussen een vechtleger van geharde, grotendeels inheemse beroepssoldaten en een vredesleger, dat voor het merendeel was gevuld met miliciens wier eerste oefening nog geen jaar duurde.¹⁸

Ook in de Koude Oorlog nam de landmacht geleidelijk steeds meer kenmerken van een vredesleger aan. De oorzaken daarvan lagen deels buiten de militaire organisatie. Zo werd er weliswaar op en buiten de oefenterreinen veel geoefend, maar het realiteitsgehalte daarvan kwam meer en meer onder druk te staan als gevolg van almaar striktere vredesbepalingen,

17 Schoenmaker, *Burgerzin*, 91-93. J.J. de Wolff, *Mars in Cathedra. Uitgegeven ter gelegenheid van het Honderdjarig Bestaan van de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap* (Den Haag 1965) 6.

18 Zie bijvoorbeeld: Herman Amersfoort, 'Lodewijk Thomson, militair waarnemer' in: Herman Beliën, Martin Bossenbroek en Gert Jan van Setten (red.), *In de vaart der volken. Nederlanders rond 1900* (Amsterdam 1998) 99-113.

FOTO BEELBANK NIMH

Een mitrailleursschutter van 6 RA test zijn vaardigheden met een lichte mitrailleur op een schietbaan in de duinen

waaronder milieuvoorschriften, ARBO-wetgeving en de wens de overlast voor de bevolking terug te dringen.¹⁹

Toenemende vermaatschappelijking

Een andere oorzaak was de toenemende vermaatschappelijking, zoals dat toen heette, van de krijgsmacht. Geruchtmakend was de reeks van 'verworvenheden' die de Vereniging van Dienstplichtigen Militairen (VVDM), een radicale belangenvereniging, begin jaren zeventig met steun van de Tweede Kamer wist af te dwingen, waaronder het afschaffen van de groetplicht en het vrijgeven van de haar-dracht.²⁰

Ook anderszins werd het leven van de dienstplichtigen er een stuk aangenamer op. De jongens die 'paraat' waren mochten voortaan thuis overnachten, als zij 's ochtends maar op tijd op de kazerne verschenen. Ook het bestaan van de beroepsmilitair veranderde ingrijpend als gevolg van een verregaande verburgerlijking en verambtelijking van het militaire metier. Het resultaat was, wat men wel noemde, een 9-tot-5 mentaliteit. Tijdens het proces van vermaatschappelijking ging veel overbodige

ballast overboord, maar zo nu en dan klonk toch tevens de vraag of er bij die grote schoonmaak ook niet iets heel waardevols was weggegooid. Iets dat zich het best liet omschrijven met weinig modieuze begrippen als 'tucht', 'discipline', 'mentale hardheid' of 'dienstbaarheid'.²¹

Inzet in Libanon

Toen het kabinet in 1979 besloot een pantserinfanteriebataljon van de landmacht voor UNIFIL beschikbaar te stellen, rees er vanuit de pers en het parlement – twee belangrijke aanjagers van het proces van vermaatschappelijking – de nodige twijfel. Waren 'onze jongens', zo vroeg men zich af, niet te soft voor

19 B. Schoemaker, *Vredesoperaties en de terugkeer van de oorlog* (Leiden 2012) 3.

20 Jan van der Meulen en Norbert-Jan Nuij, "Ongelooflijk maar waar". De triomf van de langharige soldaat, in: Jan Hoffenaar, Jan van der Meulen en Rolf de Winter (red.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog 1966-1989* (Den Haag 2004) 100-116.

21 Hoffenaar en Schoemaker, *Met de blik naar het Oosten*, 422-428. Ben Schoemaker, 'De beroeps beproefd: de vermaatschappelijking van de krijgsmacht in de jaren zestig en zeventig', in: Jan Hoffenaar, Jan van der Meulen en Rolf de Winter (red.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog 1966-1989* (Den Haag 2004) 117-133.

FOTO BEELDBANK NIMH

Inzet in Libanon. Dutchbat-voertuigen op weg naar Irishbat, waar zij als onderdeel van Force Mobile Reserve werden ingezet, mei 1979

een dergelijke gevaarlijke opdracht? Er werd daar in het zuiden van Libanon immers met scherp geschoten!

Libanon werd voor de landmacht en de individuele militair die eraan deelnam een leerzame ervaring. Het deed de KL ook goed in de zin dat zij eindelijk weer eens de kans kreeg te tonen wat zij waard was. Een organisatie die alleen opleidt en oefent, maar geen ernstmissies uitvoert, zal immers nooit echt de harten van de samenleving kunnen stelen. De dienstplichtigen, die voor het merendeel op vrijwillige basis aan deze vredesmissie deelnamen, hielden zich goed staande.²²

De terechte waardering voor hun optreden zette een reeds eerder tot stand gekomen narratief kracht bij. Dit betoog kwam erop neer dat de doorsnee Nederlandse dienstplichtige weliswaar niet erg gedisciplineerd was, een slonzig uiterlijk had en slecht exerceerde, maar dat hij wel hoog opgeleid, goed gemotiveerd en ook inventief en initiatiefrijk was. Hij stak, zo wilde dit zelfbeeld, gunstig af bij de laaggeschoolde, volgzaam maar niet erg zelfwerkzame beroepssoldaat van bijvoorbeeld het Amerikaanse of Britse leger.

Zelfvertrouwen

Wat dat betrof ontbrak het de KL ten tijde van de Koude Oorlog niet aan een bijzonder soort – nooit echt aan de harde praktijk getoetst – zelfvertrouwen dat was gestoeld op een geloof

²² Voor deze vredesmissie zie: Ben Schoenmaker en Herman Roozenbeek (red.), *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam 2004).

in die vrijgevochten Nederlandse dienstplichtige, naar wie door het buitenland, terecht of niet, met onbegrip en de nodige scepsis werd gekeken.

Keerpunt

Na 1990 werd alles anders. De grootste verandering was dat de traditionele taak van de verdediging van het Nederlandse grondgebied, die sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog in bondgenootschappelijk verband was uitgevoerd, naar de achtergrond verdween. Na de opheffing van het Warschaupact en de implosie van de Sovjet-Unie verdampte de klassiek-militaire dreiging. Daarmee werd de stevigste pijler waarop het bestaansrecht van de landmacht sinds 1814 had gerust, weggeslagen.

In Nederland was niet langer behoefte aan een groot en grotendeels mobilisabel leger. Daarmee verviel ook de legitimatie van de dienstplicht, want dit stelsel viel niet meer te rechtvaardigen als men van de beschikbare jongens bijvoorbeeld nog maar nog maar 20 procent of zelfs een nog kleiner percentage daadwerkelijk nodig had.²³ Toen ook nog eens bleek dat er geen politieke en maatschappelijke bereidheid was om dienstplichtigen tegen hun zin te laten deelnemen aan vredesoperaties, werd helemaal duidelijk dat Nederland, wilde het militair actief blijven, snel afscheid moest nemen van deze personeels-categorie.

De KL moest nu op grote schaal beroeps-soldaten gaan werven; een klus waaraan zij weifelend en met tegenzin begon. Zou de animo hiervoor wel groot genoeg zijn? En nog prangerender: zouden die nieuwe beroepssoldaten kwalitatief niet fors onderdoen voor de onvolprezen dienstplichtigen? Deze vrees werd al snel ongegrond bevonden. Met de beroepssoldaat valt uitstekend te werken, zo is nu de heersende opinie in de KL, veel beter dan met die toch altijd wat dwarse en soms onwillige dienstplichtigen, zo voegt de oudere beroeps-militair er vaak, al dan niet politiek correct, aan toe. Het kan verkeren.

Beroepsleger

De meest recente 25 jaar van de landmacht vormen een heel aparte periode uit haar geschiedenis, in veel opzichten onvergelijkbaar met de voorafgaande 175 jaar. Zij transformeerde tot een beroepsleger, dat zeer geregeld op grote en kleine schaal expeditionair is ingezet. De typering 'vredesleger' is al lang niet meer op haar van toepassing. De lange lijst internationale operaties waaraan zij sinds 1990 heeft deelgenomen, is erg gevarieerd.

Kennisopbouw

Elke missie had haar unieke kenmerken, waarvoor steeds nieuwe – maar nooit volkomen toereikende – soortnamen werden toegekend: van *peacekeeping* tot en met *counterinsurgency*. De KL liet een steile leercurve zien. De institutionele ervaring, inclusief de in Uruzgan ruimschoots opgedane gevechtservaring die de landmacht hierbij heeft opgebouwd, is momenteel wellicht haar waardevolste *asset*. Zij is opnieuw een 'blooded' geweldsinstrument van de staat dat onder extreme omstandigheden haar mannetje (en vrouwtje) heeft gestaan.

Die schat aan ervaring zit deels in de hoofden van de mannen en vrouwen die een of meer uitzendingen hebben gedraaid, is deels al verwerkt in beleidsevaluaties en *lessons learned* en is deels al vastgelegd in (niet-)officiële publicaties. Het borgen van die gevechtservaring en daaruit verworven kennis zal de komende jaren een belangrijk aandachtspunt blijven, waarbij het interessant zal zijn om te zien hoe de ervaringen in Mali zich gaan verhouden tot die in Afghanistan.

Belangrijk voor de continuïteit in de kennisopbouw is voortdurende ernstinzet. Daarbij is het afwachten hoe er over enige tijd – wanneer er meer afstand is geschapen – op het optreden van de krijgsmacht in Afghanistan zal worden teruggekeken. Dat beeld zal niet eenvormig zijn en ook voortdurend aan verandering onderhevig zijn, zoveel durven we nu al wel te voorspellen. ■

23 Relus ter Beek, *Manoeuvreren. Herinneringen aan Plein 4* (Amsterdam 1996) 135-171.